

ББК Ш12 = 411.4*316.1
УДК 811.161.2'372.21

Дар'я КОЗЛОВСЬКА,

студентка 1 курсу ОКР «Магістр» кафедри української мови і прикладної лінгвістики Донецького національного університету

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ АНТРОПОНІМІЇ РОМАНІВ В. ЯВОРІВСЬКОГО

У статті проаналізовано функціонально-стилістичний аспект антропонімії романів В. Яворівського, визначено провідну роль стилістичної функції власних імен у творах письменника.

Ключові слова: *літературно-художній антропонім, стилістична функція, облігаторні функції, варіант імені, етимологія імені.*

Однією з основних функцій літературно-художніх антропонімів багатьма вченими-ономастами (дослідження Л.О. Белея, Ю.О. Карпенка, Т.Б. Гриценко, Н.Я. Бияк, Л.В. Литвин, О.В. Лавер, Д.В. Дергача та ін.) визнається стилістична, яка поряд із характеристичною, соціологічною, експресивно-оцінною витворює образ персонажа у свідомості читача. Саме важливість стилістичного аспекту онімів **актуалізує** необхідність його вивчення у творах українських письменників, зокрема представника нової української літератури В. Яворівського, творчість якого на сьогодні є недостатньо дослідженою.

Мета статті полягає в аналізі стилістичних функцій літературно-художніх антропонімів у романі В. Яворівського «Марія з полином у кінці століття», діалогії «Оглянься з осені».

Стилістична функція власного імені, хоча і є факультативною, на відміну від його облігаторних функцій, виконує дуже важливу виражальну роль у характеристиці персонажа. Екстралінгвальні асоціації викликаються у читача літературними конотаціями антропонімів, завдяки чому вимальовуються певні зовнішні та внутрішні портрети героїв.

Прирошення стилістичних смислів призводить до маркованості літературно-художнього антропоніма.

Згідно з Ю.О. Карпенком, диференційна функція антропонімів перестає бути головною у художній літературі, оскільки число персонажів та інших потенційних носіїв власних імен у творі обмежене, і на перший план виходить стилістична функція. Художня ономастика перш за все не розрізняє, а говорить; що саме і як вона говорить, ономасти розуміють по-різному, як по-різному літературознавці тлумачать один і той же твір. Дослідник слушно зауважує, що виразниками інформаційно-стилістичного смислу зазвичай є етимологічне значення власного імені та варіативність іменування, а основним засобом вираження емоційно-стилістичної функції літературних власних імен є їх фонетична, словотвірна форма власного імені, різні види невідповідності (імені та прізвища, імені й образу) та ін. [Карпенко 1986: 36-37].

В. Яворівський обігрує етимологію багатьох імен своїх персонажів. Так, одному з героїв роману «Марія з полином у кінці століття», глухонімому, який усе розуміє, відчуває («...*треба комусь допомогти, кров віддати, чи шкіру, чи, може, й душу...*» (Яворівський 1988: 243)), помічає те, на що інший просто не зверне увагу, автор дав ім'я *Федір*, що у перекладі з грецької буквально означає *Божий дар* (*theos* – Бог + *doron* – дар). Ім'я *Григорій* утворилося від грецького *gregoreo* – не сплю, пильную. Дійсно, Грицько найбільш енергійний серед дітей Марії, має веселу вдачу, подобається жінкам. За словником Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківської, ім'я *Олександр* походить від грецького *alexo* – захищаю + *aner* (*andros*) – чоловік (буквально: *мужній оборонець; захисник людей*). Письменник удався до контрасту з етимологією імені з метою викликати у читача більший інтерес до героя через якісь неспівпадіння в картині його зображення. Директор проектного інституту атомної енергетики, академік Олександр Миревич, хоча й не навмисне, але завинив перед односельцями, адже це «*Олександр Іванович опрацював проект безпечного, як самогонний апарат, реактора-мільйонника*» (Яворівський 1988: 10), що вибухнув 26 квітня 1986 року.

Цікавий зв'язок із етимологією простежуємо в найменуванні героя діалогії «Оглянься з осені» Мусія. Давньоєврейське ім'я *Mōše* (грецьке *Mōysēs*) походить від єгипетського *mōseh* – дитина, син. Народження Мусія, маленького вузькоокого монголеняти, стало причиною несподіваної смерті його батька Федота Дзіндри, городищенського гончаря. Питання про те, *«як і коли домішалася монгольська кров до крові його предків»*, зробило Мусія істориком та літописцем своєї місцевості, бо *«історія, либонь, єдина царина, де він може вгамувати свій шалений характер, у якому бродять давня кочівна монгольська сваволя та слов'янська мрійливість»* (Яворівський 2008: 156). Він давно вчителює, збирається на пенсію, та в душі залишається дитиною: його легенди подібні до байок, і він уміло переконає інших, що Сарматський горб *«кожної осені підростає, і від того вищими стають городищенці, від того вони далі бачать, від того вищими народжуються їхні діти, і вітри історії торкаються їхнього чола...»* (Яворівський 2008: 182).

Певною мірою етимологія імені перегукується і з найменуванням персонажа Тимоша, незлобивого городищенського тракториста. Ім'я *Тимофій* (*Тиміш*, *Тимко*) має грецьке походження й буквально означає «той, хто шанує Бога; богобоязливий» (*timē* – честь, пошана і *theos* – Бог). Односельчанка каже Тимошеві: *«Якби усі чоловіки були такими, як Ви... то б ні одної сварки на землі не було, люди б жили собі, як лебеді, серце Тимоше, і рай був би на землі»* (Яворівський 2008: 221).

Наймення *Ярослава* цілком виправдане у діалогії. Ним автор наділяє передову ланкову, яка тиждень працює *«за трьох, щоб потім на день-два мотнутися до Одеси, ... привезти з товкучки всякої всячини для Городищ»* (Яворівський 2008: 170). Ім'я походить від слов'янського чоловічого імені *Ярослав*: *яр-* (ярий) і *слав-* (слава). Обганяти *«свою садово-городню ланку на збиранні помідорів»* Ярославу Козир жене її темперамент та її давній промисел, пов'язаний із поїздками на одеську товкучку, *«які сповнюють азартом, ризиком, напругою все її єство...»* (Яворівський 2008: 171).

У діалогії є ще одне жіноче ім'я, похідне від чоловічого, – *Романа*, що належить екстравагантній молодій лікарці, після

появи якої в селі городищенці довго не могли отямитися «від приголомшливого здивування» (Яворівський 2008: 159). Це найменування підходить енергійній героїні, самовпевненій до зухвалості, яка водить машину, а найголовніше – володіє чоловічою професією хірурга: « – Знайдіть Іллю Капітана на фермі. Завтра зранку буду різати йому грижу... Заодно й апендикс йому вичищу. Витерпите!» (Яворівський 2008: 160). Розпочинаючи свою медичну кар'єру, вона шокувала селян: «За-ку-ри-ла!.. Навіть закінчувати кар'єру в такий спосіб ніхто в Городищах не наважився б» (Яворівський 2008: 160).

Феєричність образів певним чином збігається з цікавим вибором імен. Яскравим прикладом слугує ім'я *Дзвінка*, яким автор наділяє богемно-артистичну натуру: «...хоч і обіймає скромну посаду продавця квитків на кінофільми, насправді ж керує Будинком культури, а Сергій бавить дитину біля хати» (Яворівський 2008: 169). Дзвінка організувала хор пенсіонерів із колишніх церковних півчих, їздила з концертами городищенської агітбригади, а слава від Дзвінчиної діяльності «повністю поступає на відкритий рахунок Сергія» (Яворівський 2008: 169), її чоловіка, директора Будинку культури. Ця бурхлива діяльність повністю відповідає найменуванню персонажа. Автор уживає в тексті лише варіант *Дзвінка*. За словником Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківської, повним іменем може бути як *Дзвенимира*, так і *Дзвенислава*. Обидва імені-композиції мають слов'янське походження: *Дзвенимира* утворене від *дзвен-* (дзвеніти) і *мир-* (мирний, мир), *Дзвенислава* – від *дзвен-* (дзвеніти) і *слав-* (слава). Будь-яке з цих імен підходить героїні, яка спить і бачить себе у новій концертній сукні, пошитій «із похвальних грамот різних кольорів» (Яворівський 2008: 219).

Письменник майстерно добирає різні форми імен відповідно до умов їх уживання: *Богдан, Богдась, Богдасик, Богдасьо, Богданчик, Богданчикок; Віктор, Вітасик; Володимир, Володька, Володя; Григорій, Гриць, Грицько, Гришечка, Гришуня, Гринь, Гринечка; Іван, Іванчик, Іванко; Микола, Миколай, Микольця, Колюня; Олександр, Сашко, Сашуня, Сянька, Сянько, Сяньо, Сяньочко; Роман, Романчик, Ром, Ромчик, Ромко; Сергій, Серьога; Тарас, Тарасик; Тимофій,*

Тиміш, Тимко, Тимоха, Тимочка; Федір, Федьо, Хведьо, Хведя; Варвара, Варка, Варочка, Варуня; Віра, Віруня; Дзвінка, Дзвіночка, Дзвіня; Єва, Євка, Євця; Людмила, Людочка, Людка, Люся, Люсічка, Люська; Ліда, Лідуся; Мариня, Мариша, Маринка; Марія, Марійка; Марта, Марточка, Мартуня, Мартуся; Наталя, Наталка, Наталочка; Настя, Настунька; Одарка, Дарка, Дарочка, Одарочка; Софія, Софійка, Зося; Стефа, Стефія; Ярослава, Яся, Яська. Серед цих варіантів особових імен емоційно-оцінні (здрібніло-пестливі, згрубіло-зневажливі) містять супровідну конотацію, що допомагає нам зорієнтуватися у розумінні почуттів героїв і авторських симпатій та антипатій.

Уживання прикладок з іменами у романах В. Яворівського посилює стилістичну роль літературно-художніх антропонімів за рахунок применшення їх облігаторних функцій. Завдяки використанню прикладок, що увиразнює сприйняття образів, читач дізнається не тільки про соціальний статус, професію, національність персонажа, а й про його характер, психологічні особливості, ставлення до нього автора та інших персонажів: *Архип-тракторист, Василь-гуцул, Микола-угодник, Раїса-лейтенантша, Спир-фізкультурник, мізинчик-Устимчик, Богдан-музикант, Богданчик-горобчик, Варвара-лунатичка, Варка-сновида, Мариня-рибка.*

Мовний талант автора виявляється не лише в розмаїтті імен, а й у варіаціях імен по батькові. У діалогі використані розмовні варіанти імен по батькові: « – *Хай до дітей поїде, Маркіяне Тадевичу, – вкрадливо промовив Підковин водій Іван Капшук*» (Яворівський 2008: 413); « – *Костю Варивоновичу, якщо не надумали, то я ще почекаю, лише не відмовляйте зараз...*» (Яворівський 2008: 513). Онім *Василина Тимофіївна* за антропоформулою «ім'я + ім'я по батькові» уживається в скороченому вигляді: « – *Ви знаєте, чого ми сюди приїхали? – Заробити грошей, Васили'вно*» (Яворівський 2008: 482). Зустрічаємо заміщення імені по батькові звертанням *батькович* із метою показати жартівливо-зневажливе ставлення лікарки до пацієнта (« – *Ви нічого не відчуваєте, Ілля батьковичу?*» (Яворівський 2008: 297)), працівниць кав'ярні – до чоловіка завідуючої (« – *А що, дівочки, давайте скинемося завідуючій.*

Для її чоловіка! Не прибіднюйтесь. По двадцять п'ять – і хай носить Петро батькович» (Яворівський 2008: 532)). Окрім заміни імен по батькові, трапляється й заміна імені в антропоформулі «ім'я + ім'я по батькові»: після того, як Клим Гонта відмовився від квартири, голова крайкому профспілки назвав його *Ісус Тимофійович*: «...решту часу побудьте з сім'єю, Ісус Тимофійович. Від такої квартири відмовилися, а діти в тайзі ростуть...» (Яворівський 2008: 495). Миколу Подорожнього, який із посади голови сільської ради «попросився у завідувачі млином, де може вільно випростатися» (Яворівський 2008: 173), автор перехрещує на *Гулівера Подорожнього*: «Гулівер Подорожній, який оженив сьомого сина і почне меншати, бо треба нагинатися до онуків...» (Яворівський 2008: 407). Письменник удається до вигадування імені по батькові, використовуючи відсутні в реальному антропоніміконі оніми, чим підкреслює гостроту певної ситуації: «Який спит із тебе: мати-одиначка, народила дитину без весілля, без музик, фати, вельона... Хотіла записати: Богдан Мартович, сказали – чоловічого імені Март нема...» (Яворівський 2008: 541).

Виразальні можливості літературно-художніх антропонімів часто ґрунтуються на відновленні їх доантропонімійної семантики, яка містить натяк чи вказівку на якусь рису характеру денотата, його соціальне, національне походження тощо. Подібні «промовисті» оніми, що виконують характеристичну функцію, можна назвати онімами-характеристиками. Так, В. Яворівський наділяє персонажів прізвиськами, що походять від первісних прізвиськ, які вказували на певну рису зовнішності, характеру чи поведінки далекого предка: *Капшук, Маслюк, Підкова, Цвигун, Чиж, Блажій, Бурчак, Гонта, Губа, Гусяр, Козир, Соловей, Тур*.

Більшість таких прізвищ належить до так званих професійних найменувань, що містять вказівку на рід занять, ремесло пращурів носіїв цих антропонімів. Так, прізвище *Гонта* походить від українського слова *гонт*, що означає тонко витесані дерев'яні дощечки, якими настиляють дах, переважно в лісових районах і Карпатах. Скоріше за все, прізвище *Гонта* колись отримав покрівельник або тесальник. Прізвище *Дзиндра*

походить від білоруського іменника, що означає спеціальний залізний порошок, який додають до розчину для покриття посуду під час випалу. Таким чином, *Дзіндрою* могли назвати людину, що займалася гончарною справою. Читаємо в романі: «*Батько Мусія Федотовича – колишній городищенський гончар... кілька десятиліть закидав своїми глечиками, горщиками та макітрами весь подільський південь та Валахію...*» (Яворівський 2008: 155).

Образ голови колгоспу Підкови асоціюється з надійністю, захищеністю, оскільки апелював *підкова* пов'язаний із сприйняттям у народі підкови як оберегу. Промовистим є прізвище *Козир*, що належить передовій ланковій Ярославі, адже в Україні здавна побутував апелював *козир-дівка*, яким характеризували сміливу, спритну дівчину.

Не менш стилістично виразними постають прізвища, утворені лексико-семантичним способом, або зрощенням (*Паливода*), основоскладанням (*Сивокінь*, *Красножон*, *Краснощок*). Специфіка структури, морфологічні ознаки та особливості лексичних значень апелювативів-етимонів визначили багатство естетичних ресурсів складних прізвищ. Зокрема, у прізвищі-композиті *Паливода* поєднуються непоєднані елементи – *палити* і *вода*, – що підкреслює бунтівну натуру персонажа, який був один в опозиції до керівництва атомної станції. «Всеможний педіатр» міста не випадково наділений антропонімом *Сивокінь*, що підкреслює його вміння, професійність, досвідченість (порівняно із сталим виразом *Старий кінь борозни не псує*). Персонажеві Костю *Красножону* не випадково підібране таке прізвище, бо Кость «*тішився своєю жінкою*», йому лестило, що на його дружину звертають увагу на вулиці, адже «*у сорок два роки Варвара зберегла дівочу свіжість лица, ... радісне відчуття свого тіла й дитячу безпосередність погляду*» (Яворівський 2008: 508).

Найяскравішими засобами реалізації експресивності є прізвиська, які у художніх творах В. Яворівського виступають не лише знаками індивідуалізації персонажа, але і його експресивно-оцінною характеристикою. У прізвиських відбивається фантазія письменника, його вміння виокремити в

людині позитивні чи негативні риси, які увиразнюють іронічне, а іноді й саркастичне ставлення автора [Шестопалова 2006: 6].

Найбільш мотивоване й промовисте прізвисько *Куди-пошлють*, що належить різноробочому Андрусі, підкреслює залежність персонажа від наказів керівництва. Незвичайним прізвиськом *Якау* автор наділив персонажа Мариню, оскільки «кожне вимовлене нею речення було б неповноцінним, якби вона разів з десять не повторила: «А я кау, а вона мені кае, а я їй знов кау, а тоді ми обидві їй каемо, а тоді ми втрьох каемо...»» (Яворівський 2008: 165). Зооветеринару Василеві Круцеві, термометр якого «завжди показував нормальну температуру», письменник дав прізвисько *лікар Ойнетреба*. Антропонімом *Європа* названий тракторист Ілько, який по війні «так часто вживав це слово, що його б вистачило на всіх тодішніх дипломатів» (Яворівський 2008: 328). Чолов'ягу, що напідпитку відморозив собі п'яту, автор влучно прозвав *Ахіллесиком*. Хлопчика-школяра охрестили *Гарбузом*, бо у нього вилізає чуб. Шкільних духовиків називають *Буханчиком* (««Буханчик» весь час губив темп і викрикував») і *Круцням* («це був старший син Василя Круця») (Яворівський 2008: 339). Загалом, емоційно-експресивне забарвлення прізвиськ створює певну художню ауру у текстах митця.

Отже, у романах В. Яворівського яскраво виражена стилістична функція літературно-художніх антропонімів. Змістовність власних імен підкреслює самотність кожного персонажа, доносячи до нас концепцію авторського світобачення, даючи змогу глибше проникнути у сутність твору, збагнути сенс творчого задуму письменника. **Перспективним** видається подальший аналіз характеротвірної ролі літературно-художніх найменувань і дослідження облігаторних функцій антропонімів у творчості В. Яворівського.

ЛІТЕРАТУРА

Бияк 2004: Бияк, Н.Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах : [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.

Карпенко 1986: Карпенко, Ю.А. Имя собственное в художественной литературе [Текст] / Ю. А. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 34-40.

Лавер 2010: Лавер, О.В. Функціональний аспект антропонімної лексики у творах П. Куліша [Текст] / О. В. Лавер // Українська мова. – 2010. – № 4. – С. 42-56.

Панцьо, Лісняк 2009: Панцьо, С.Є., Лісняк, Н.І. Функціонально-стилістичні особливості антропонімів у творах Галини Пагутяк [Текст] / С. Є. Панцьо, Н. І. Лісняк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2009. – № 9. – С. 185-190.

Шестопалова 2006: Шестопалова, Л.Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В.Г. Дрозда) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. Мечникова. – Одеса, 2006. – 19 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Яворівський 1988: Яворівський, В. Марія з полином у кінці століття : Роман [Текст] / В. Яворівський. – К. : Рад. письменник, 1988. – 262 с.

Яворівський 2008: Яворівський, В. Твори у п'яти томах. – Том 1 [Текст] / В. Яворівський. – К. : Фенікс, 2008. – 714 с.

Дарья Козловская

Функционально-стилистический аспект антропонимии романов В. Яворивского

В статье проанализирован функционально-стилистический аспект антропонимии романов В. Яворивского, определена ведущая роль стилистической функции собственных имён в произведениях писателя.

Ключевые слова: литературно-художественный антропоним, стилистическая функция, облигаторные функции, вариант имени, этимология имени.

Darya Kozlovska

Functional and Stylistic Aspects of the V. Yavorivsky's Novels Anthroponymy

In article the functional and stylistic aspects of anthroponymy in V. Yavorivsky's novels are analyzed, the leading role of stylistic function of proper names in the works of the writer is defined.

Keywords: literary-art anthroponym, stylistic function, obligatory functions, name option, name etymology.